

บทคัดย่อ

เมืองสุรินทร์ในอดีต นับได้ว่าเป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งในอีสานใต้ ที่มีประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมที่สืบเนื่องมายาวนาน หลักฐานที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองสุรินทร์อีกอย่างคือ ร่องรอยของกำแพงดิน และคูน้ำขนาดใหญ่ ที่ล้อมรอบตัวเมืองไว้ถึง 2 ชั้น สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนรุ่นเก่าที่คิดค้นและออกแบบผังเมือง เพื่อใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการป้องกันภัยจากศึกสงคราม และการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรอีกด้วย ร่องรอยอารยธรรมเมือง ในอดีตที่เราพบเห็นอยู่นี้ กำลังถูกลบเลือนหายไปอย่างช้าๆ เนื่องจากมีปัจจัยอื่นๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างมาก และยังคงเหลือไว้เพียงบางบริเวณเท่านั้นที่ยังคงสภาพเดิมไว้เพื่อบอกเล่าเรื่องราว ประวัติศาสตร์แก่คนรุ่นหลัง และพื้นที่ส่วนใหญ่ นั้นถูกแทนที่ด้วยสิ่งปลูกสร้างนานาประเภท เช่น ส่วนราชการ สำนักงานราชการต่างๆ อาคารพาณิชย์ ศาสนสถาน ที่อยู่อาศัย และที่น่าเป็นห่วงที่สุดคือ บางส่วนกลายเป็นที่ตั้งของชุมชนแออัดขนาดใหญ่ โดยมีการศึกษาถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชุมชนกลุ่มแรกๆ ที่บุกรุกพื้นที่โบราณสถาน และ ศึกษาถึงปัจจัยต่างๆ ที่เป็นสาเหตุที่บุกรุก และศึกษาถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในกลุ่มที่บุกรุก พื้นที่โบราณสถาน โดยมีข้อสรุปถึงสาเหตุและปัจจัยหลักๆ ได้อยู่ 4 ปัจจัย คือ

- 1.ปัจจัยด้านกายภาพ ได้แก่ ข้อมูลการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน กรรมสิทธิ์ที่ดิน ระบบการสัญจร ความหนาแน่น ขนาด และสภาพอาคาร รูปแบบของอาคาร
- 2.ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การทำงาน อาชีพ ค่าครองชีพ ค่าใช้จ่าย รายรับรายจ่าย
- 3.ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ ลักษณะทางสังคม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความสนิทสนมของบ้านพักอาศัยบริเวณใกล้เคียงกัน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับชุมชนบริเวณใกล้เคียง
- 4.ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ มลภาวะ การเก็บและทิ้งขยะของแต่ละครัวเรือน การกำจัดระบบบำบัดน้ำเสีย มลพิษ

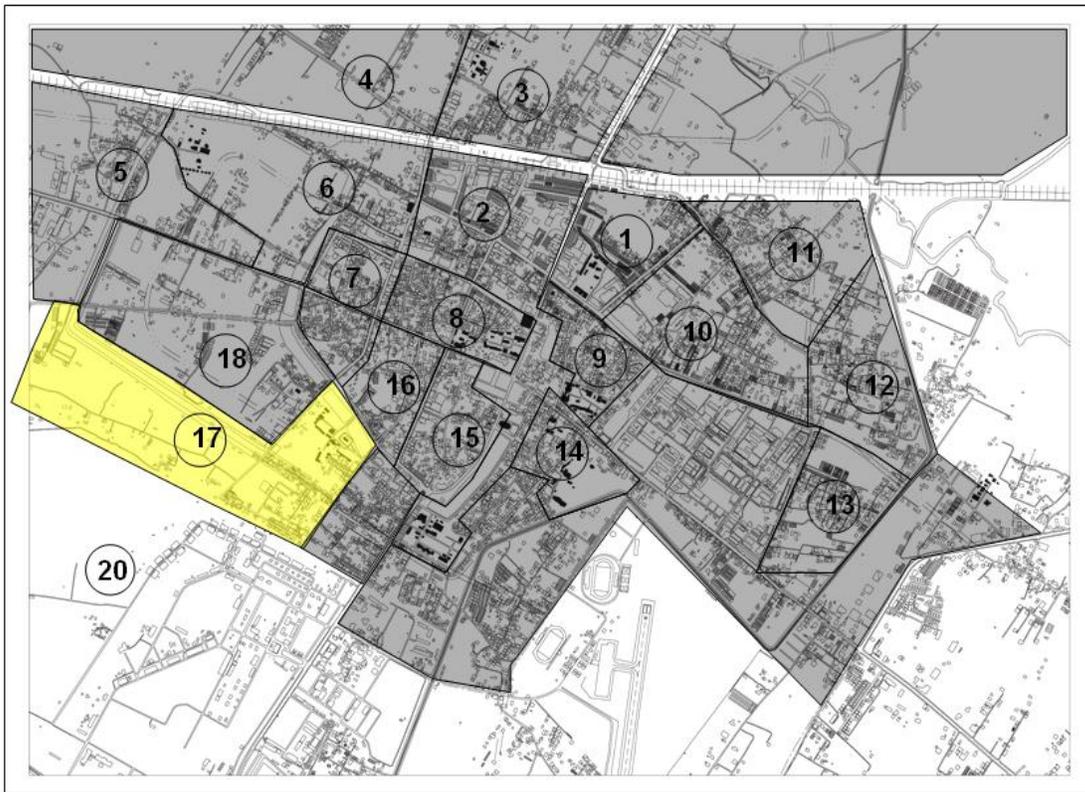
ความนำ

เมืองสุรินทร์นั้นเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน จึงมีรูปแบบของเมืองตามแบบฉบับของอาณาจักรขอม โดยมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมด้านผังเมืองคือ มีกำแพงเมือง-คูเมือง เป็นเขตป้องกันภัยยามศึกสงคราม ถึง 2 ชั้นมาตั้งแต่สมัยอดีตแล้ว ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้เพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม และคงความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสืบไป เมื่อในอดีตได้มีการขยายตัวชุมชนเมืองเพียงในเขตคูเมืองชั้นในเท่านั้น แต่ในสภาพปัจจุบัน ชุมชนพักอาศัยต่างๆ มีการขยายตัวจนถึงคูเมืองชั้นนอก และชุมชนพักอาศัยเหล่านี้ได้เติบโต ขยายตัวไปตามแนวคูเมือง เกือบทุกด้านของแนวคูเมืองแล้ว ซึ่งขาดต่อการควบคุมทางกฎหมาย ด้านการก่อสร้างหรือควบคุมประเภทการใช้งาน แต่อย่างไรก็ตาม นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน กำแพง คูเมืองโบราณ ซึ่งเป็นร่องรอยอารยธรรมแห่งอ ดิศของเมืองสุรินทร์ที่เราเห็นในวันนี้จึงถูกลบเลือนหายไปมากมาย และยังคงเหลือเพียงบางส่วน บางบริเวณเท่านั้นที่ยังคงสภาพเดิมเอาไว้เพื่อบอกเล่าประวัติศาสตร์แก่คนรุ่นหลัง ในขณะที่พื้นที่ส่วนใหญ่กลับถูกแทนที่ด้วยสิ่งปลูกสร้างนานาประเภททั้งสำนักงานส่วนราชการ อาคารพาณิชย์ ศาสนสถาน นอกจากนี้พื้นที่บางส่วนยังกลายเป็นที่ตั้งของชุมชนแออัด ขนาดใหญ่ โดยเฉพาะบริเวณแนวกำแพง คูเมืองชั้นนอก ซึ่งได้แก่ ชุมชนเทศบาลอนุสรณ์ ชุมชนศรีบัวราย ชุมชนพรมเทพ และชุมชนศรีจุมพล ชุมชนแออัดหรือที่คนเมืองสุรินทร์เรียกว่า ชุมชนบนกำแพงเมืองนั้น นอกจากจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยส่วนใหญ่ในเมืองสุรินทร์แล้ว ในอีกด้านหนึ่งผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าวยังถือว่าเป็น ผู้บุกรุก ครอบครอง และอยู่อาศัย ในพื้นที่ของรัฐ หรือเขตที่ดินประเภทเพื่ออนุรักษ์ ส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีข้อกำหนดคอยู่แล้วในผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน พ .ศ.2549 และยังคงขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานและศิลปวัตถุ ซึ่งอยู่ในการควบคุมดูแลของกรมศิลปากร และในอดีตที่ผ่านมาได้มีกรณีข้อพิพาทเกิดขึ้นหลายครั้งระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่อยู่อาศัยในบริเวณดังกล่าว

ดังนั้นการศึกษาวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาเพื่อหาสาเหตุที่ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนตามแนวคูเมืองว่ามีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้มีการขยายตัวของชุมชนอยู่เสมอๆ และมีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อโบราณสถาน รวมถึงการหาวิธีป้องกัน ข้อเสนอแนะทำให้ชุมชน ตามแนวคูเมืองนี้ อยู่อาศัยร่วมกันกับโบราณสถานที่ยังเหลืออยู่

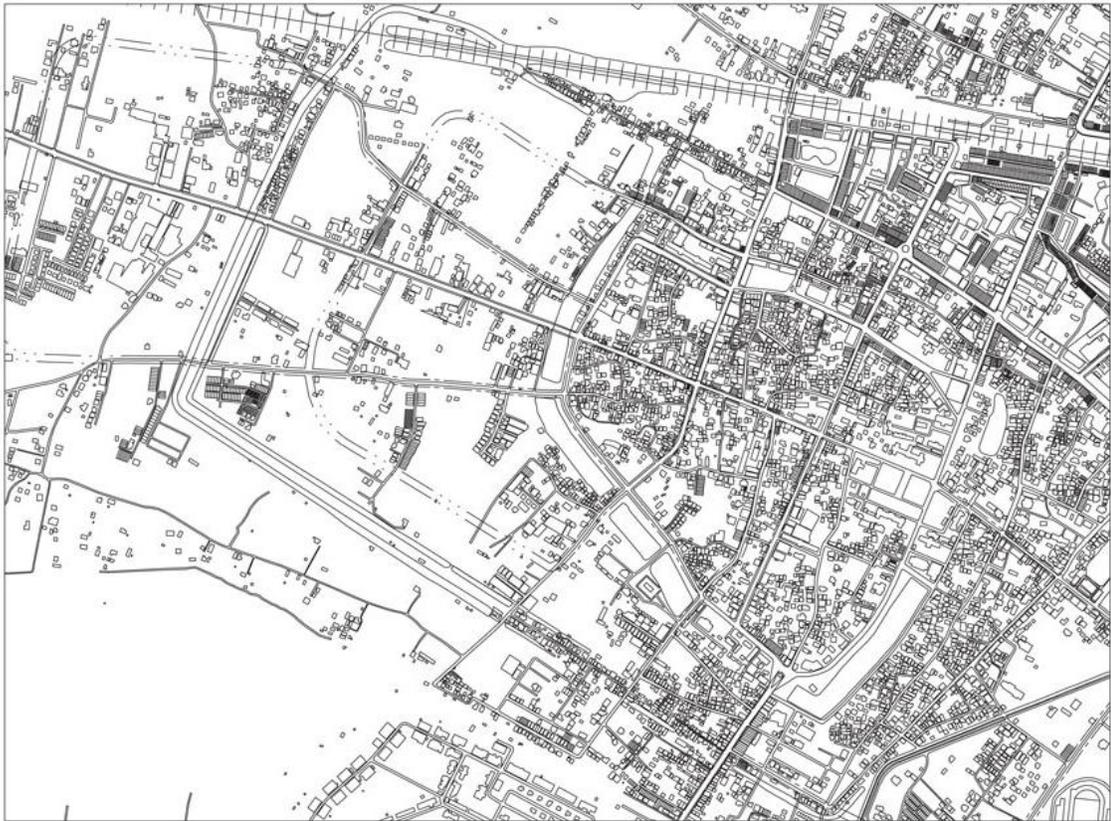
Jaolay Nior ข้อมูลชุมชนพหุวัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์

ผู้นำชุมชนคือ นายสมาน สัมป่อย หรือ รองประธานชุมชน นายสมศักดิ์ เวียนมานะ และผู้สูงอายุในพื้นที่ จากการสอบถามประวัติและที่มาของชุมชน พบว่ามีการตั้งถิ่นฐานในสมัยเริ่มแรกมาจากการเข้ามาจับจองพื้นที่เองโดยไม่ทราบว่าเป็นพื้นที่ในเขตของโบราณสถาน เนื่องจากการมีลักษณะทางการภาพเป็นพื้นที่โล่ง มีคูน้ำขนาดด้านข้าง และไม่มีเจ้าของ การเข้ามาตั้ง บ้านเรือนกลุ่มแรกๆคือ อ.ข้าราชการเกษียณอายุ และประชาชนทั่วไปบางกลุ่ม จนกระทั่งทางราชการได้ประกาศพื้นที่นี้เป็นพื้นที่โบราณสถานแต่ก็ไม่สามารถรักษาพื้นที่จากการรุกรานพื้นที่นี้ได้จนถึงปัจจุบัน และปัจจุบันทางราชการได้กำลังดำเนินการเก็บข้อมูลเพื่อให้เจ้าของบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ได้ลงทะเบียนเพื่อเสียค่าเช่าที่ตามขนาดของเขตบ้านพักอาศัยในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 1 แสดงภาพบริเวณ ชุมชนพหุวัฒนธรรม เทศบาลเมืองสุรินทร์

ที่มา: ข้อมูลเชิงพื้นที่จากเทศบาลเมืองสุรินทร์

รูปภาพ 2 แสดงแผนที่ ชุมชนพรหมเทพและบริเวณชุมชนตามแนวคูเมือง โคยรอบ จังหวัดสุรินทร์

ด้านลักษณะทั่วไปพบว่า ปัจจุบันพื้นที่ที่มีอาคารเดิมอยู่ติดถนนเส้นกลางของชุมชน บางหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงจากบ้านพักอาศัย กลายเป็นห้องเช่า และบริเวณพื้นที่ด้านหลังถนนพักอาศัยเดิม ได้ถูกจับจองและสร้างอาคารพักอาศัยเพิ่มเติม โดยทางเข้าถึงหรือ ทางเข้าได้ใช้ทางเข้าร่วมกัน โดยสามารถเข้าได้เฉพาะ ทางเท้า และรถจักรยานยนต์ เท่านั้น

ด้านสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน โดยผู้ศึกษา พบว่า กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมการพักอาศัยของผู้สูงอายุและอดีตข้าราชการ รองลงมาคือ อาชีพค้าขายที่ตลาดเนื่องจากมีตลาดอยู่บริเวณ ใกล้เคียง จะเป็นการทำอาหารสดขาย และกิจกรรมของคนวัยทำงานและวัยเรียน

ด้านประชากรที่บุกรุก จำนวน 83 ครัวเรือน พบว่า ส่วนใหญ่จะมีอายุอยู่ในช่วงอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไป มีระดับการศึกษาระดับประถมและเป็นคนที่อยู่อาศัยบ้านของบิดา-มารดา มาตั้งแต่อดีตแล้ว และไม่มีวามแน่ชัดในการเก็บค่าเช่าที่ของรัฐ เนื่องจาก บางหลังก็ต้องเสียค่าเช่า แต่บางหลังก็ไม่ต้องเสีย และกลุ่มประชากรบุกรุกพื้นที่นี้ เกือบทั้งหมดทราบว่า อยู่บนพื้นที่บุกรุกโบราณสถาน และด้วยการที่อยู่มานานแล้ว จึงไม่อยากจะย้ายที่อยู่ไปที่อื่น หรือ ถ้าหากจะมีการเวนคืนที่ดินก็จะไม่มีการย้ายออกจากพื้นที่เดิม

ข้อมูลการตั้งถิ่นฐาน จากการศึกษา พบว่า บริบทโดยรอบส่วนใหญ่ จะเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภท ที่อยู่อาศัย และที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง มาตั้งแต่อดีต ซึ่งในอดีต ก่อนที่จะมีการประกาศขึ้นทะเบียน เขตพื้นที่อนุรักษ์โบราณสถานและ โบราณวัตถุ นั้น ได้มีการเข้ามาอาศัยและสร้างที่อยู่อาศัยของชุมชนมาก่อนแล้ว ด้วยความที่ไม่ทราบว่าพื้นที่นี้เป็นเขตโบราณสถาน จาก การสัมภาษณ์และสอบถาม กลุ่มผู้บุกรุกกลุ่มแรก เป็นอดีตข้าราชการและประชาชนทั่วไป โดยมีปัจจัยทางด้านความต้องการ เช่น

1) ปัจจัยทางด้านธรรมชาติ โดยกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ได้หลีกเลี่ยงจากความแออัดของที่อยู่อาศัยในเขตกำแพงเมืองชั้นในออกมา และจึงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บน ที่โล่ง ว่างเปล่า และมีลักษณะภูมิประเทศที่ดี เพราะอยู่บนเนิน (เนินกำแพงดิน) และมีคูน้ำอยู่ใกล้เคียง ลักษณะภูมิประเทศมีความเหมาะสมที่จะอยู่อาศัยและดำรงชีพได้ดี

2) ปัจจัยทางด้านคน โดยธรรมชาติของคนเรา ย่อมมีความต้องการ อากาศที่ถ่ายเทได้สะดวก อุณหภูมิในการอยู่อาศัยที่เหมาะสม มีที่โล่งสำหรับการขยายขยาย ด้วยการดำรงชีวิตแบบครอบครัว

3) ปัจจัยทางด้านสังคม โดยกลุ่มแรกที่เข้ามาจับจองพื้นที่แล้วแต่ไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติมาก่อน แต่จะเป็นกลุ่มที่ออกมาแสวงหาที่อยู่อาศัยด้วยกัน และมีการสร้างสังคมขึ้นใหม่ การชักชวนเข้ามาบ้างหรือการเข้ามาแบบจับจอง

4) ปัจจัยทางด้านกายภาพ โดยพื้นที่บนสันกำแพง มีขนาดความกว้างมาก จึงมีการคมนาคมสัญจรผ่านไปมาได้สะดวก และโดยเริ่มมาจากการสัญจรทางเท้าและจักรยาน และเปลี่ยนแปลงขยายขนาดของทางสัญจรเพิ่มขึ้น โดยการสัญจรด้วยรถยนต์ และเมื่อมีการสัญจรเกิดขึ้น ก็ย่อมมีการเข้าถึงที่สะดวกสบายจึงง่ายต่อการเข้ามาอยู่อาศัย

5) ปัจจัยทางด้านโครงข่าย เมื่อกลุ่มแรกที่เข้ามาจับจองพื้นที่อยู่อาศัยร่วมกับกลุ่มสังคมใหม่ และมีทางสัญจร การเข้าถึงที่สะดวกแล้ว จึงเกิดเป็นชุมชนขึ้น และสามารถขอระบบสาธารณูปโภคได้จากทางเทศบาล เช่น ระบบไฟฟ้า ประปา เป็นต้น

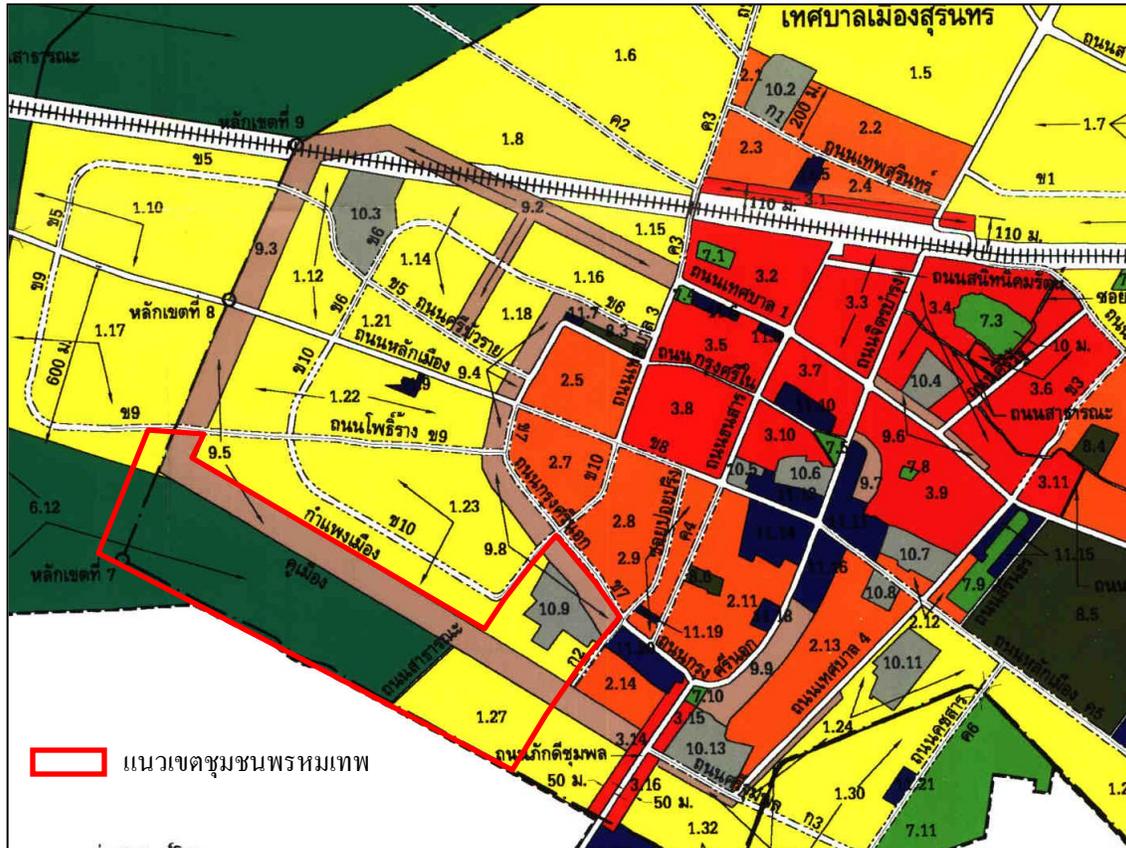
รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นแบบแนวเส้นตรง (Line Settlement) คล้ายรูปแบบที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามแนวริมน้ำ ชายฝั่งทะเล หรือตามแนวเส้นทางคมนาคม รูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบแนวเส้นตรง หรือแนวยาว มักมีบทบาทของชุมชนที่เน้นไปทางด้านบริการเล็กๆ น้อยๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยการเกษตร และการค้าและบริการ เป็นต้น เมื่อเปรียบเทียบจะพบว่า ชุมชนขยายตัวเป็นลักษณะกระจายตัว แต่ในส่วนที่พักอาศัยที่มีการบุกรุก มีการขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคม และถูกจำกัดขอบเขตด้วย แนวเขตการใช้ที่ดินประเภทอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ (สีน้ำตาล)

จะพบว่า ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนพรหมเทพ เกิดจากการหลีกเลี่ยงความแออัดของที่อยู่อาศัยในเขตกำแพงเมืองชั้นในและขยายตัวมาสู่เขตกำแพงเมืองชั้นนอกประกอบกับการ ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จึงเข้ามาจับจองและอาศัยอยู่ จากกลุ่มแรกที่จับจองเมื่อรวมกับผู้ที่เข้ามาจับจองเรื่อยๆ จนเกิดเป็นชุมชนขึ้น ถึงแม้ว่าทางคณะกรรมการอำเภอเมืองสุรินทร์จะประกาศเป็นเขตหวงห้ามมิให้ราษฎรเข้าไปบุกรุกทำลายเพื่อเก็บไว้ใช้ประโยชน์ในทางราชการเท่านั้น โดยได้ประกาศเมื่อวันที่ 4 เดือนมิถุนายน พ.ศ.2470 แล้วก็ตาม ต่อมากรมศิลปากร ก็เพิ่งจะประกาศขึ้นทะเบียน กำแพงเมืองคูเมืองสุรินทร์เป็นโบราณสถาน เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2521

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน มีการกำหนดหรือ ควบคุมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณพื้นที่ชุมชนพรหมเทพ และพื้นที่ข้างเคียงเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย (สีเหลือง) โดยส่วนใหญ่บริเวณแนวเขตกำแพงเมือง -คูเมืองที่ถูกกำหนดให้เป็นประเภท อนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ (สีน้ำตาล) โดยมีทิศเหนือเป็นประเภทที่อยู่อาศัย (สีเหลือง) ทิศใต้ติดกับค่ายทหารวิวัฒโยธิน ทิศตะวันตกเป็นประเภทที่อยู่อาศัย (สีเหลือง)และประเภทชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) ทิศตะวันออกเป็นประเภท สถาบันศาสนา (สีเทาอ่อน)และประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง (ดูภาพที่ 4)

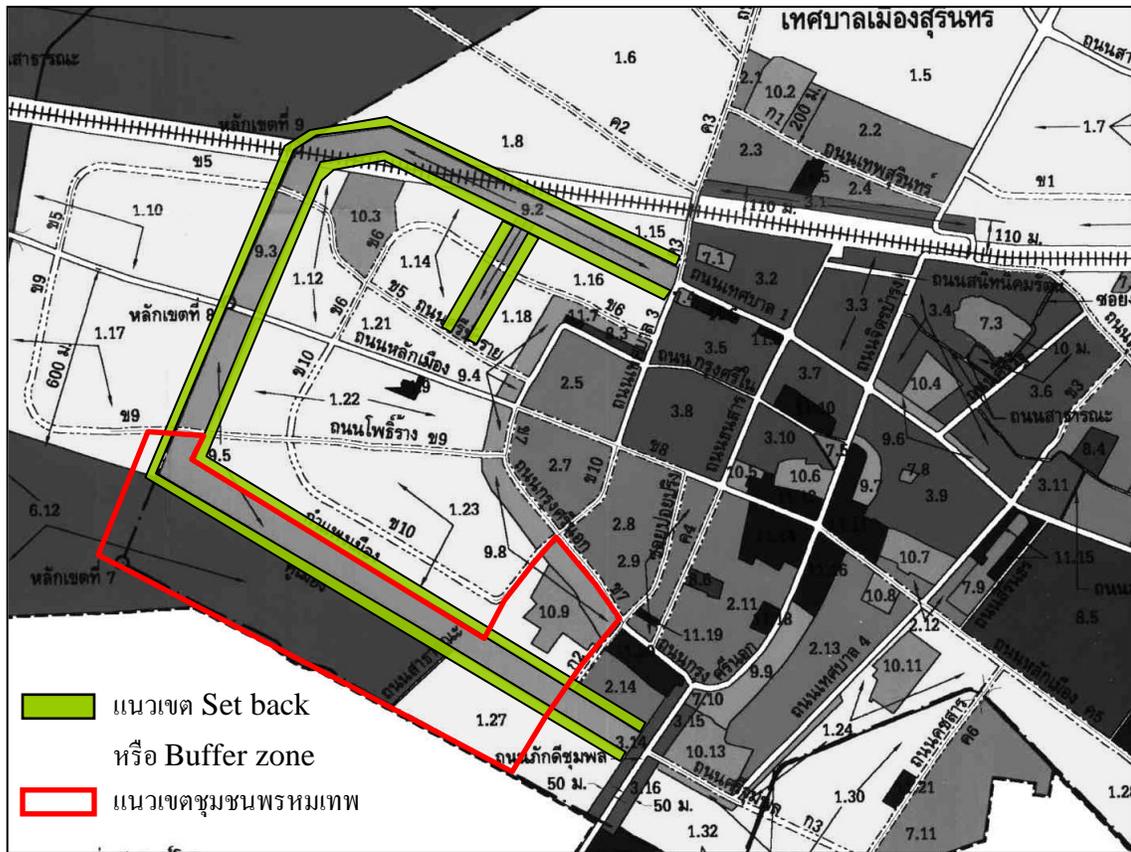
จากการลงศึกษาพื้นที่พบว่ายังมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเช่นเดิม แต่เมื่อมองในภาพรวมในผังการใช้ประโยชน์ที่ดินปี พ.ศ.2549 พบว่าการกำหนดประเภทการใช้ที่ดินบริเวณนี้ อาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกเพิ่มขึ้นในภายหลัง เนื่องจากพื้นที่โดยรอบถูกกำหนดให้เป็นประเภทที่พักอาศัยเกือบทั้งหมด

ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วทุกพื้นที่ล้วนแล้วมีเจ้าของทั้งสิ้น ประกอบกับการมีแหล่งงานคือ ตลาดและย่านพาณิชย์กรรม อยู่บริเวณทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ของชุมชน จึงทำให้กลุ่มผู้บุกรุกมีความต้องการทางด้านที่อยู่อาศัยมาก จึงเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตโบราณสถานที่ยังไม่มี ความชัดเจนในควบคุม ดูแลจากทางหน่วยงานราชการ

รูปภาพ 4 แสดงภาพขยายผังการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณ ชุมชนตามแนวคูเมือง จังหวัดสุรินทร์

ข้อเสนอแนะ คือ การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินควรมีการกำหนดการถอยร่นหรือ การเว้นระยะห่างจากแนวเขตโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือ กำหนดประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็น Buffer zone หรือ เป็นพื้นที่สีเขียวเพื่อสงวนไว้จากแหล่งที่อยู่อาศัยหรือแหล่งอื่นๆ เพื่อเป็นการป้องกันมิให้มีการรุกล้ำหรือเข้าไปใกล้แหล่งโบราณสถานเกินไป และยังช่วยให้เน้นถึงความสำคัญของพื้นที่โบราณสถาน และยังช่วยในเรื่องมุมมอง หรือทัศนวิสัยในการเป็นจุดสังเกตของผู้พบเห็นอีกด้วย และควร Set back จากแนวเขตโบราณสถาน ประมาณ 10-20 เมตร ตลอดแนวเขตกำแพงเมือง คูเมือง ดังภาพตัวอย่าง (ดูภาพที่ 5)

รูปภาพ 5 แสดงภาพตัวอย่างการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณชุมชนตามแนวคูเมือง จังหวัดสุรินทร์

กรรมสิทธิ์ที่ดิน จากการสำรวจพบว่า ปัจจุบันกรรมสิทธิ์ที่ดิน มีเพียงการครอบครองที่พักออาศัยทุกหลัง แต่ไม่มีการออกโฉนดที่ดินให้ เนื่องจากอยู่ในพื้นที่บุกรุกโบราณสถานและ โบราณวัตถุ โดยมีกรมธนารักษ์เป็นเจ้าของและให้หน่วยงานเข้ามาดูแล คือ หน่วยงานราชพัสดุ และกรมศิลปากร

ปัญหาที่พบ คือ การใช้ประโยชน์ที่ดินยังเป็นประเภทที่พักออาศัยอยู่เช่นเดิม แต่มีการเปลี่ยนแปลงเจ้าของและเปลี่ยนแปลงการใช้งานของประเภทอาคารไป จากบ้านพักออาศัยแบบไม้ หรือ บ้านพักออาศัยกิ่งถาวร ก็เปลี่ยนเป็นบ้านพักออาศัย ครึ่งไม้ครึ่งปูนหรือ แบบที่พักออาศัยแบบถาวร และมีการเปลี่ยนแปลงหรือขยายต่อเติมเป็นห้องเช่า หรือ ห้องแถวสำหรับการเช่า

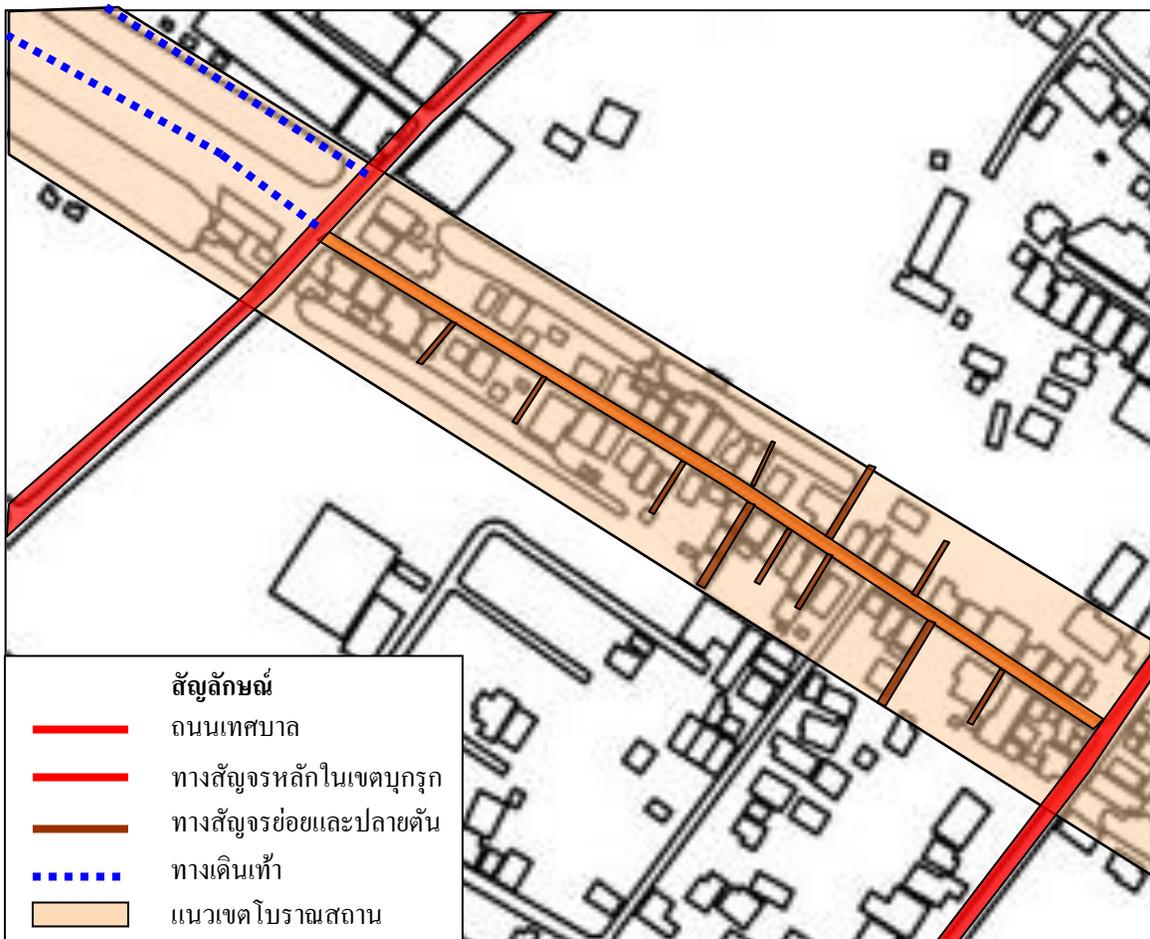
ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทางหน่วยงานราชการยังไม่มีการเข้ามาดูแล และแก้ไขปัญหา หรือเข้ามาบริหารจัดการให้มีความชัดเจน เนื่องจากบ้านพักออาศัยบาง หลังในส่วนของกลุ่มคนที่บุกรุก ต้องเสียค่าเช่าที่ให้กับทางรัฐ แต่ในบางหลังไม่ต้องเสีย จึงสร้างความไม่ชัดเจนให้คนในชุมชนเป็นอย่างมาก (ดูภาพที่ 6)

รูปภาพ 6 แสดงภาพโดยทั่วไป ที่มีทั้ง บ้านพักออาศัยและบ้านเช่า

ระบบการสัญจร ลักษณะการสัญจรเมื่อในอดีต มีการใช้เป็นเส้นทางคมนาคม อยู่บนสันกำแพงเมือง คูเมืองนี้มายาวนานแล้ว สาเหตุเพราะ บนสันกำแพงมีลักษณะราบ ไม่เป็นกำแพงที่เห็นเด่นชัดนัก จึงสามารถสัญจรผ่านไปมาหาผู้กับชุมชนอื่นๆ ได้ จนถึงปัจจุบัน เส้นทางสัญจรมีลักษณะเป็นเส้นแนวตามยาว สะดวกในการเข้าถึงทุกครัวเรือน แต่มีขนาดถนนที่เล็กแคบและ ไม่มีทางเดินเท้าหรือ ฟู ตบาตร ในพื้นที่ที่บุกรุก มีระยะทางยาวประมาณ 300 เมตร จากต้นซอยถึงปลายซอย

จากการลงพื้นที่พบว่า ระบบการสัญจรของชุมชนนี้ มีอยู่เส้นทางเดียว คือ เป็นเส้นทางแกนหลัก ในการเข้าหรือออกจากบ้านพักอาศัยทุกหลัง เมื่อสำรวจด้านหลังของบ้านพักอาศัยบางหลังทางฝั่งทิศตะวันตก จะพบว่ามีการสัญจรผ่านภายในไปยังบ้านหลังที่อยู่ท้ายสุด และมีการใช้ทางสัญจรร่วมกัน ระหว่างบ้านหลังสุดท้าย ถึงบ้านหลังติดถนนเส้นหลัก โดยมีระยะความกว้างของเส้นทาง ประมาณ 1.00 – 1.50 เมตร ระบบการสัญจรนั้นเป็นอีกหนึ่งปัจจัย ที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของชุมชนขึ้น โดยเริ่มต้นมาจากการสัญจรทางเดินเท้า และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเกิดการขยายตัวของชุมชนเพิ่มขึ้น

รูปภาพ 7 แสดงภาพระบบการสัญจรบริเวณชุมชนตามแนวคูเมือง จังหวัดสุรินทร์

ความหนาแน่น ปัจจุบันความหนาแน่นในชุมชนเพิ่มขึ้น ทั้งการเพิ่มของประชากรในพื้นที่ หรือการเพิ่มขึ้นของจำนวนที่พักอาศัย อันเนื่องจากสาเหตุและปัจจัย หลายๆอย่าง เช่น การขยายครอบครัวจากครอบครัวใหญ่ แต่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน หรือ การขอเข้ามาสร้างที่พักอาศัยที่มีขนาดเล็ก โดยการขอเช่า หรือขอแบ่งพื้นที่จากเจ้าของเดิม

เมื่อเปรียบเทียบจากภาพถ่ายทางอากาศในแต่ละช่วงปีพบว่า การขยายตัวของชุมชนเพิ่มขึ้นตามแนวกำแพงเมือง คูเมือง และมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น จากที่อยู่อาศัยที่แทรกตัวอยู่ตามพื้นที่ว่างระหว่างบ้านพักอาศัยแต่ละหลัง เช่น บ้านพักอาศัยที่ปลูกสร้างติดกับถนนเส้นหลักในชุมชนมักจะมีพื้นที่เหลือว่างตั้งแต่ หลังบ้านจนไปถึงสุดเขตแนวเขตโบราณสถาน การปลูกสร้างบ้านพักอาศัยใหม่จึงเกิดขึ้นโดยง่ายในลักษณะนี้

ความหนาแน่นของชุมชนจึงเพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มที่จะมีการขยายตัวออกไปอีก โดยการสังเกตทั้งภาพถ่ายทางอากาศ ในแต่ละช่วงปี และที่เห็นได้ชัดที่สุด คือ การลงสำรวจพื้นที่พบว่า มีการปลูกสิ่งก่อสร้างบริเวณริมคูน้ำ(คูเมือง) ซึ่งอยู่ระหว่างแนวเขตที่ดินเอกชน (หลังหมู่บ้านทาว์เฮาส์) และเขตโบราณสถานจากการลงสำรวจพื้นที่ เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2552 และยังมีการเข้าไปรุกล้ำเขตพื้นที่โบราณสถานอย่างต่อเนื่อง อีก 1-2 หลัง (ดูภาพที่ 8)

ด้านหลังหมู่บ้านทาว์เฮาส์

กลุ่มที่อยู่อาศัยบุกรุกเพิ่มเติม

คูเมืองโบราณ

รูปภาพ 9 แสดงภาพการขยายตัวของชุมชน โดยการบุกรุกบริเวณด้านหลังหมู่บ้านทาว์เฮาส์จังหวัดสุรินทร์

รูปภาพ 9(ต่อ) แสดงภาพการขยายตัวของชุมชน โดยการบุกรุกบริเวณชุมชนตามแนวคูเมือง จังหวัดสุรินทร์

ความหนาแน่นที่เพิ่มขึ้นของพื้นที่ มีผลต่อมาก็คือ กลายเป็นชุมชนแออัดจนในปัจจุบันเรียก ชุมชนลักษณะนี้ว่า เป็นชุมชนแออัดหรือ ที่คนเมืองสุรินทร์เรียกว่า ชุมชนกำแพง และยังถูกมองอีกว่าเป็น กลุ่มผู้บุกรุกพื้นที่ของรัฐและโบราณสถาน สาเหตุเพราะประชากรที่เข้ามาบุกรุก เป็นผู้มีรายได้น้อย และมีแหล่งงานส่วนใหญ่อยู่บริเวณใกล้เคียง ประกอบกับพื้นที่ในเขตโบราณสถาน ไม่ได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง จึงง่ายต่อการเข้ามาบุกรุกและมีที่พักอาศัยหลับนอนโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าพื้นที่ ดังนั้นเมื่อทางหน่วยงานราชการ ปิดป้ายประกาศในพื้นที่เขตโบราณสถาน ณ ที่ใดแล้วนั้น สิ่งที่ควรดำเนินการเพื่อให้เกิดความชัดเจนต่อไป คือ การเข้าสำรวจพื้นที่และเฝ้าสังเกตการณ์เป็นระยะๆ และควรบันทึกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้บุกรุกทั้งรายเก่าและรายใหม่ และเมื่อตรวจพบว่ามีผู้บุกรุกรายใหม่เข้ามาบุกรุก ก็ควรประสานกับผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชน ในการแจ้งเตือนผู้บุกรุกที่เข้ามาใหม่ และสุดท้ายคือการใช้มาตรการให้เด็ดขาด เพื่อมิให้มีการกระทำซ้ำอีก

สภาพอาคารรูปร่างและขนาด

ที่พักอาศัยกลุ่มแรกๆที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ จะเป็นบ้านพักอาศัยลักษณะยกพื้นสูง หรือ เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น หรือ บ้านไม้ชั้นเดียว และบ้านพักอาศัยแบบไม่ถาวร สาเหตุที่เป็นมาเช่นนี้เพราะ ในอดีตผู้เข้ามาบุกรุกพื้นที่เพื่อตั้งถิ่นฐานกลุ่มแรกๆ คือ ข้าราชการและประชาชนทั่วไป รวมถึงผู้มีรายได้น้อยที่ไม่มีที่ทำกิน และส่วนใหญ่มีแหล่งงานอยู่ใกล้ชุมชน รูปแบบที่พักอาศัยเหล่านี้มีมาจนถึงปัจจุบัน และมีการปรับปรุงซ่อมแซม ต่อเติมเรื่อยมา

ปัญหาที่พบในปัจจุบัน แตกต่างจากการเข้ามาบุกรุกในช่วงแรกๆมาก คือ จากเดิมที่เคยเข้ามาจับจองพื้นที่ เพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัยทั้งแบบถาวร และไม่ถาวร ปัจจุบันการเข้ามาจับจองเพื่อบุกรุกใหม่นั้น เริ่มจากการสร้างสิ่งปลูกสร้างเล็กๆ เช่น ชุมนขายของ, ร้านบริการบางชนิด, คอกวัวและควาย, เฝิงไม้, ที่พักอาศัยแบบฝาผนังและหลังคาสังกะสี และที่พักอาศัยที่ประกอบด้วยเศษวัสดุเหลือทิ้ง

ขนาดของที่อยู่อาศัยที่บุกรุกกลุ่มใหม่นี้ มีขนาดไม่ใหญ่นัก เพียงพอต่อการใช้เพียงแค่อาศัยหลับนอน ดังนั้นในอนาคตที่พักอาศัยขนาดเล็กนี้ จะเริ่มพัฒนา ซ่อมแซม ปรับปรุง หรือต่อเติมเพื่อให้เกิดความมั่นคงขึ้นเรื่อยๆ นี่จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งในการบุกรุกพื้นที่โบราณสถานนี้

รูปภาพ 10 แสดงภาพอาคารชุมชน โดยการบุกรุกบริเวณชุมชนตามแนวคูเมือง จังหวัดสุรินทร์

รูปภาพ 10 (ต่อ) แสดงภาพอาคารชุมชน โดยการบุกรุก บริเวณชุมชนตามแนวคูเมือง จังหวัดสุรินทร์

สรุป

จากการศึกษาพบว่าสาเหตุหลักๆ ทั่วไป คือ ปัจจัยหรือ ความต้องการพื้นฐานของ มนุษย์เรานั้น มีความต้องการในสิ่งที่จำเป็นทั้งสิ้น เช่น ปัจจัยทางธรรมชาติ โดยการแสวงหาที่ตั้งที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัยหรือ การดำรงชีวิต ปัจจัยทางด้านบุคคล ปัจจัยทางด้าน ภายนอก ปัจจัยด้าน โครงสร้าง หรือปัจจัยด้านสังคม ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นความต้องการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่ สิ้น การดูแลรักษาร่องรอยแห่งภูมิปัญญาในการ ออกแบบและวางผัง ก็เป็นสิ่งจำเป็นไม่แพ้กัน บางสิ่งบางอย่างที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ถ้าซักวันหนึ่งเลือน รางหายไป การดำรงชีวิตก็ไม่มีความสะดวกสบาย หรือ มีผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตต่อไปได้

แต่นั่นเป็นเพียงปัจจัยที่จำเป็นในระดับหนึ่ง เมื่อเรามองออกมาในภาพกว้างจะพบว่ามีปัจจัยหลัก ที่ทำ ให้เกิดสาเหตุและปัญหานั้นชัดเจนขึ้น และไม่ใช่ว่าเพียงปัจจัยเดียว ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งต้องให้หลาย ฝ่ายเข้ามาปรึกษาหารือกัน ไม่ควรที่จะแก้ปัญหาเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะปัญหาที่ประสบคือ ข้อบกพร่องใน การแก้ไขปัญหาให้ชุมชนใน หลายๆ ชุมชนนั้น ส่วนใหญ่จะเป็น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ความไม่เข้าใจกัน และ ความไม่ชัดเจนต่อกัน ดังนั้นหน่วยงานที่มีส่วนในการรับผิดชอบควรเป็นเจ้าภาพในการจัดประชุมใหญ่ และ เชิญหน่วยงานอื่นเข้ามาเพื่อให้ได้ข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ และสิ่งสำคัญที่สุด คือ การมีส่วนร่วม ของ คนในชุมชน ยังสามารถดึงคนในชุมชนมาร่วมกันแก้ไขปัญหา ได้มากเท่าใด ก็สามารถทำให้งานทางด้าน วิชาการนั้นสำเร็จลุล่วงได้เท่านั้น และเมื่อทุกฝ่ายปรึกษาหารือจนได้ข้อสรุปที่เป็นกลางทุกฝ่ายแล้ว จึงต้องนำ แนวทางนั้นไปปฏิบัติ ตามอย่างเคร่งครัด และ มีความชัดเจน ในส่วน ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความ ไม่ชัดเจนที่เคย เกิดขึ้นก็ย่อมหมดไป

การขยายตัวของชุมชนมาจากหลายสาเหตุและหลายปัจจัย มาก ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้นเมื่อนำมาวิเคราะห์ เพื่อหาแนวทางแก้ไขได้แล้วนั้น การดูแลรักษาร่องรอยทางประวั ติศาสตร์ และภูมิปัญญาของ เมืองสุรินทร์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาถึงการพัฒนาและ วิวัฒนาการในการดำรงชีวิตของคนเมืองสุรินทร์ใน อดีต และ ยังเป็นที่น่าภาคภูมิใจของ คนในจังหวัดที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และ เป็นส่วนหนึ่งในการมีส่วนร่วม กันในทุกฝ่ายในการทำนุบำรุงรักษาไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังต่อไป

อ้างอิง

- นัตรชัย พงศ์ประยูร.(2536). *การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ.
- นำพวัลย์ กิจรักข์กุล. (2528). *ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน (Settlement Geography)*. พิมพ์ที่กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์ O.S. Printing House Co; Ltm. กรุงเทพมหานคร.
- พิสันต์ ด่านไพบูลย์. (2529). *การศึกษาบริเวณที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเขตเทศบาล นครเชียงใหม่*.
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2527). *นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน*.
การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. (พิมพ์ครั้งที่ 6) กรุงเทพฯ : โสภการพิมพ์.
- สุขะรัมย์ภา กัญวงศาหา (2540). *ผลงานวิจัยเรื่อง ปัญหาและความต้องการของชุมชนแออัดบริเวณคูเมือง
จังหวัดร้อยเอ็ด*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.